

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПІРИГ • Валерій СМОЛІЙ
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 2

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
(1907–1914)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 2:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України)

Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, кандидат історичних наук)

Світлана ПАНЬКОВА (старший науковий співробітник)

Упорядники: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмови: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автор коментарів: Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Наталія ЛИСЕНКО

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Пояснення слів: Галина СВАРНИК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-277-5 (т. 2)

© Інститут української археології
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2005

© Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2005

© Передмова, І.Грич, С.Панькова, 2005

© Коментарі, С.Панькова, 2005

ДОДАТКИ

ХРОНІКАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ
(1898–1907)

СВЯТЕ ПИСЬМО

Як довідуємося, Синод розіслав звісний переклад Св[ятого] Письма Морачевського “на заключеніє” деякому з єпископів-українців. Так, прислано його подільському єпископу Партенію (до постриження — Патеріку Левицькому, українцеві з Полтавщини родом), і він з гуртком духовних українців зробив перегляд і зредагував першу половину. Є чутка, що переклад сей буде друкуватися в московській синодальній друкарні під редакцією того ж єп. Партенія.

ЗНЕСЕННЯ УКАЗУ 1876 р.

Знесення указу 1876 р. було предметом остатньої наради Комітету міністрів 31 мая ст[арого] ст[ілю], почім наради замкнено. В російських газетах тоді появилася була лаконічна звістка про се, без ніяких пояснень про вислід сеї наради. З приватних джерел доносять нам, що Комітет міністрів в принципі рішив знести указ 1876 р., але з деякими обмеженнями. Причиною, мабуть, була опозиція одного з референтів — міністра освіти, що висловився против знесення, тимчасом як другий референт, міністр внутрішніх справ, заявився за знесенням заборон і обмежень українського слова. Реферат міністерства освіти був поручений “звісному” славістові Ант. Будилевичу, провідникові Петербурзьк[ого] товариства опіки над Галицькою Руссю, заложеного з ініціативи галицьких емігрантів і їх російських приятелів; по давнішим виступам його проти українського слова можна судити, як випав той реферат. Але Комітет міністрів не уважав можливим прийняти його точку погляду, що рішуче суперечила ореченням усіх інституцій, запитаних попередньо обома референтами (Академії наук, університетів Київського і Харківського і київського генерал-губернатора). Лишається тепер справа “за малим” — коли Комітет міністрів візьметься до дефінітивного порішення справи і які обмеження полишить для українського слова на будуче? Тим часом усе лишається по-давньому, і всі подання й меморіали, внесені в справі допущення галицьких видань, лишаються без відповіді, хоч дотичні власті обов’язані були бодай відповісти на них. “Українське питання” все ще “рассматривается”.

їнської культури (друга половина XIX ст.) // Четверта академія пам'яті професора Володимира Антоновича 26–27 березня 1998 р. — К., 1999. — С. 205–211). Надрукований переклад П.С.Морачевського навесні 1906 р.

Знесення указу 1876 р.

Вперше опублікована під рубрикою “Хроніка: З громадського життя” в журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXXI. — Кн. VIII. — С. 200–201. Підпис: *М.Г.*

Подається за першодруком.

Замітка написана з приводу відміни Емського указу 1876 р. З інших публікацій М.Грушевського з цього питання див.: Ганебній пам'яті // Україна. — 1926. — Кн. 4. — С. 46–51.

Св[яте] Письмо на українській мові

Вперше опублікована під рубрикою “Хроніка: З громадського життя” в журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXXI. — Кн. VIII. — С. 201. Підпис: *М.Г.*

Подається за першодруком.

Див. коментар до замітки “Святе Письмо”.

Від редакції [Напрями праці з нагоди дев'ятого року видання ЛНВ]

Вперше опублікована в журналі: ЛНВ. — 1906. — Т. XXXIII. — Кн. I. — С. 1–2. Підпис: *М.Г.*

Подається за першодруком.

У цій публікації М.Грушевський уперше проголосив перед читачами свій задум про перенесення ЛНВ до Києва: “своїм ближшим постулатом редакція ставить заснування редакційного відділу в Києві”.

Програма Української демократично-радикальної партії [Коротка передмова до програми]

Вперше опублікована в журналі: ЛНВ. — 1906. — Т. XXXIV. — С. 194. Підпис: *М.Г.*

Подається за першодруком.

У короткій передмові до програми УДРП, з провідниками якої він тісно співпрацював, М.Грушевський подає головні етапи її становлення. Докладно про історію заснування партії див.: *Чикаленко Є.* Спогади (1861–1907). — Нью-Йорк, 1955. — С. 353–367. Програма партії була покладена в основу наказу депутатам-українцям II Думи організувати український політичний парламентський клуб (див.: *Дорошенко Д.* Українці в 1906 р. // Україна. — 1907. — Т. I. — Кн. 1. — С. 11–19).

Див. коментар до статті “На українські теми. При кінці року”.

З М І С Т

	с. текстів	с. ком.
<i>І.Гирич, С.Панькова</i>		
ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ “ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСТНИКА” У 1907–1914 роках.	V	
Розділ І. СТАТТІ ПІД РУБРИКОЮ “НА УКРАЇНСЬКІ ТЕМИ” (1907–1914)	1	
При кінці року	3	499
Крячуть ворони...	10	500
“О любви к Отечеству и народной гордости”	20	501
Гріхи наші	38	502
Грім — та не з тучі...	44	503
“Кінець рутенства!”	50	505
Ще одна повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем	61	507
Українство і всеслов’янство	66	508
Не пора	73	510
Ще про культуру і критику	82	512
На новий рік	95	514
Видавничка криза	106	516
З новорічних думок	115	517
Слово на малодушних	127	518
Гімн вдячності	131	519
В великий четвер	136	520
Похорони унії	141	521
В російським диліжансі	150	523
Маленька жертва	157	524
Замість новорічної	168	525
Фабрикація сепаратизму	176	526
Недооцінювання	183	526
В слов’янських обіймах	189	528
“Мазепинство” і “богданівство”	199	530
Відлучення Холмщини	207	532
Батьки і діти	216	534
Українська дебата	223	535
По кошмарі	231	537
Нова хвиля	235	538
Сіяння вітру	243	539

Розділ II. ЗБІРКА СТАТЕЙ: НАША ПОЛІТИКА	251	
Під нинішню хвилю	253	543
Два роки галицької політики	261	545
Реальна політика на галицькім ґрунті	276	550
“Малі діла”	287	551
Ера фінансово-економічна	295	552
З нашого культурного життя	306	554
По виборах	317	556
Розділ III. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ (1907–1914)	325	
До наших читачів в Росії	327	558
Богданові роковини	332	559
До наших читачів	337	560
Чи не спроможемось?	347	563
Антракт	353	566
Пам’яті Володимира Антоновича	358	568
Пам’ятник Шевченку	360	570
Кров	363	571
Недуга д-ра Івана Франка	368	573
До рецензії д. Липинського	370	575
До наших читачів	375	577
Ювілей Миколи Гоголя	378	577
В сорок восьмі роковини Шевченка	382	579
Виговський і Мазепа	386	582
Українська історіографія і Микола Костомаров. Пам’яті М. Костомарова в двадцять п’яти роковини його смерті	397	585
Над свіжою могилою	412	593
Василь Доманицький	414	594
Два ювілеї	418	598
Пам’яті Павла Житецького	422	600
Призабута справа	425	602
Свято єднання	430	606
[Про зняття з себе обов’язків головного редактора “Літературно-наукового вістника”]	433	607
В столітні роковини Герцена	434	608
Возлюбленникові муз і грацій	441	609
В балканськім антракті	442	610
Після Балканської війни	453	610
Сорокалітній подвиг	464	611
З промови на полтавськім святі	466	612
Шевченкове століття	468	612
Сараєвська трагедія	472	613

ДОДАТКИ: Хронікально-інформаційні статті (1898–1907)	479	
[Промова з нагоди 25-літнього ювілею літературної діяльності Івана Франка]	480	615
В справі доступу на Львівський університет	482	616
[Промова на Загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка 25 березня 1901 р.]	483	616
П.Накрохін [Некролог]	487	618
Академічний дім	487	618
Отвертий лист до п[рофесора] Т.Флоринського [Коротка передмова до листа]	488	618
Отвертий лист до гр[еко]-кат[олицьких] ординаріатів і духовенства	488	619
Виказ датків	492	620
Святе Письмо	493	620
Знесення указу 1876 р.	493	621
Св[яте] Письмо на українській мові	494	621
Від редакції [Напрями праці з нагоди дев'ятого року видання ЛНВ]	494	621
Програма Української демократично-радикальної партії [Коротка передмова до програми]	496	621
Із статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка: І. Зав'язання статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка	496	622
Портрет Шевченка	498	622
КОМЕНТАРІ	499	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	623	
ПОКАЖЧИК НАЗВ	656	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	665	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	671	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 2

Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)"

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>Л.Гринчишин</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 18.08.2004. Підп. до друку 28.02.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.

Умовн. друк. арк. 56,76. Умовн. фарбовідб. 57,16. Обл.-вид. арк. 49,83.

Додатк. накл. 500 прим. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22.

Вид. № 04. Зам. 40-5.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua;

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на
ВАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 2: Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)". — 2005. —
704 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-000-0 (т. 2).

Другий том є продовженням серії "Суспільно-політичні твори" 50-томного зібрання праць М.Грушевського. У ньому вміщені публіцистичні статті вченого, що друкувалися у 1907–1914 рр. у журналі "Літературно-науковий вістник".

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-000-0 (т. 2)